

tankesmedjan
TIDEN

NR 5 | 2017

===== ANALYS =====

**DROPPEN URHOLKAR STENEN
- EN STUDIE AV MILJÖFRÅGANS FRAMVÄXT
I SVENSK POLITIK**

LARS NORD

ISBN 978-91-88224-38-5

© Tankesmedjan Tiden 2017

Text: Lars Nord

Tryck: Bantorget grafiska AB, 2017

LEDANDE SVENSKA POLITIKER talar gärna om att miljöfrågorna är viktiga. Men påfallande ofta verkar det ske i samband med att miljön sätts i relation till andra politiska problem. Olof Palme konstaterar 1972 i en brevväxling med sina dåvarande socialdemokratiska partiledarkollegor Willy Brandt och Bruno Kreisky att den viktiga kampen mot miljöförstörelsen måste vägas mot andra mer närliggande frågor som prisstegringar, välfärd och sysselsättning (Brandt et al., 1975). Ingvar Carlsson förklarar på den socialdemokratiska partikongressen 1985 att partiet efter att ha tagit strid för den politiska demokratin, för full sysselsättning och välfärd nu är redo att på samma sätt ta upp den politiska kampen för en bättre miljö (Kongressprotokoll 1987: 29). Och när Stefan Löfven och Isabella Lövin presenterar ett nytt klimatpolitiskt ramverk vintern 2017 görs också referenser till andra politikområden. Precis som vi ska ha ordning och reda i finanspolitiken så behövs det nu ordning i klimatpolitiken, enligt statsministern. (<http://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2017/02/regeringen-foreslar-historisk-klimatreform-for-sverige/>, hämtad 2017-02-13). Det tycks därför som om miljöfrågorna under rätt lång tid har varit viktiga för svenska statsministrar. Samtidigt verkar dessa frågor inte riktigt ha haft kraften att stå på egna ben i centrala politiska sammanhang. När ekologiska perspektiv väl lyfts fram sätts de gärna i relation till ekonomiska förhållanden; aldrig mera viktiga, men då och då – snudd på – lika viktiga.

En ny politisk konfliktdimension?

I GRUNDEN ÄR DETTA knappast något sensationellt konstaterande. Det är uppenbart för alla som betraktar svensk politisk historia att den grundläggande konflikten är den mellan höger och vänster; mellan arbete och kapital, mellan marknad och stat och mellan individ och kollektiv. Inom den svenska valforskningen har höger-vänsterskalan ända fram till i dag varit betydelsefull för att förklara varför väljarna slutligen lägger sina röster som de gör (Oscarsson & Holmberg, 2016). Lika tydligt framstår den svenska politikens inriktning mot samförstånd och kompromisser för att lösa dessa höger-vänsterkonflikter. Vissa perioder har varit präglade av blockpolitik och politisk konfrontation, men desto fler av politiska lösningar i samförstånd (Hadenius, 1996). Några svårlösta knäckfrågor av typen pensioner och EU-medlemskap har fått avgöras i folkomröstningar, och en del reformer kring till exempel skatter och försvar har fått samla blocköverskridande majoriteter. Ideologiska och sakpolitiska strider kring höger-vänsterfrågor har blossat upp med jämna mellanrum, men oftast kunnat hanteras politiskt genom olika strategiska vägval under stora delar av 1900-talet (Lewin, 1984).

4

Men mot den senare delen av 1900-talet sker stora strukturella förändringar av detta till synes så stabila parlamentariska partilandskap. Efter att samma fem partier varit representerade i den svenska riksdagen sedan 1917 får de vid riksdagsvalet 1988 plötsligt sällskap av ett nytt: Miljöpartiet de gröna. Det är ett parti som från första början konsekvent värjer sig mot att placeras på den befintliga höger-vänsterskalan. I stället framhåller de gröna den ekologiska dimensionen, där visionen om ett hållbart samhälle är viktigare än ekonomisk tillväxt. Miljöpartiet får i riksdagsvalet 1988 5,5 procent av svenska folkets röster och 20 riksdagsmandat. Den opinionsmässiga framgången för Miljöpartiet blir en stor politisk nyhet i medierna, och blir föremål för ingående analyser av politiska kommentatorer. En del ser partiet mest som ett missnöjesparti som turligt kunnat dra fördel av de etablerade partiernas minskade opinionsmässiga

dragningskraft, medan andra talar om ett definitivt genombrott för en ”grön” dimension i svensk politik på tvärs mot den gamla höger-vänsterskalan.

En tillbakablick på detta politiska skeende reser flera intressanta frågor:

Vad var det egentligen som hände i svensk politik på 1980-talet? Tappade väljarna plötsligt intresset för välfärd och jobb? Var det miljökatastrofer i omvärlden som trängde sig på? Eller var det mediernas ökade intresse för något nytt som påverkade opinionen i en ny riktning? De flesta som betraktar den svenska politikens utveckling verkar ännu i våra dagar vara överens om att det faktiskt inträffade ett signifikant skifte i den politiska dagordningen under 1980-talet och att de ekologiska perspektiven fick ett genomslag. Däremot går meningarna isär om vad som kan förklara detta skifte; vilka drivkrafter som fanns och vilka politiska processer som faktiskt ägde rum.

Avsikten med den här delrapporten är att belysa hur den politiska dagordningen i Sverige byggs upp och formas under 1980-talet, med särskilt fokus på miljöfrågans ställning i den svenska politiska debatten. Rapporten avser att analysera den då aktuella politiska debatten om tillväxt och miljö, försöka identifiera brytpunkter för ett genomslag för en grön omställning samt diskutera möjliga faktorer av betydelse för ett skifte i den politiska dagordningen under denna period. Underlaget för analysen är befintlig medie- och statsvetenskaplig forskning, offentligt tryck, partimaterial, biografier, medieanalyser och opinionsdata. Den tidsmässiga tyngdpunkten i delrapporten är 1980-talet, men betydelsen av 1970-talets politiska förändringar och viktiga påverkan på den senare utvecklingen uppmärksammas också.

Ett centralt begrepp i den här studien är politiska dagordningar. Rapporten inleds därför med ett övergripande avsnitt om centrala delar av dagordningsforskningen inom politisk kommunikation: olika analytiska perspektiv på studier av skiften vad gäller politiska dagordningar, och en diskussion om fak-

torer som kan vara särskilt viktiga för att förklara dessa skiften. Därefter följer ett empiriskt avsnitt som redogör för den svenska politiska utvecklingen vad gäller miljöfrågans utveckling och genombrott och som belyser särskilt viktiga händelser i detta avseende under 1970- och 1980-talen. Redogörelsen kopplas till en analys av betydelsen av omvärldsfaktorer, opinionsklimat, partiernas strategier och mediebevakning. Rapporten avslutas med en sammanfattande diskussion kring villkoren för vad som möjligen kan betraktas som ett ”grönt” politiskt dagordningsskifte i svensk politik.

Så formas politiska dagordningar

FRÅGAN OM HUR POLITISKA DAGORDNINGAR uppstår och utvecklas får betraktas som en kärnfråga inom politisk kommunikation (Chong & Druckman, 2012). Forskningen på området har framför allt växt fram som en viktig del för att förstå den politiska opinionsbildningens villkor. Under en rätt stor del av 1900-talet är forskningen i politisk kommunikation upptagen med ett tämligen trööstlöst sökande efter viktiga faktorer som kunde förklara varför människor hade vissa politiska åsikter. Bilden är splittrad: tidiga retorikstudier pekar på det politiska ledarskapets och talekonstens betydelse för massuggestion av den allmänna opinionen, de första opinionsundersökningarna sätter strålkastarljuset mot den personliga kommunikationens opinionsledare och genombrottet för helt nya medieformer som film, radio och television väcker genast tankar på kraftfulla medieeffekter varje gång medielandskapet förändras (Asp, 1986). Problemet är dock att forskningsresultaten förblir motstridiga vad gäller synen på hur människors åsikter i samhällsfrågor verkligen formas. Den allmänna opinionen framstår därför som ytterligt svårfångad.

Ett verkligt genombrott i försöken att förstå den politiska opinionsbildningens mekanismer kommer 1972 då medieforskarna Maxwell McCombs och Donald Shaw presenterar en studie av politisk påverkan i det amerikanska presidentvalet 1968. Deras

jämförelser av medieinnehåll och väljaropinioner visar ett signifikant samband mellan de politiska frågor som dominerar i mediebevakningen och de politiska frågor som väljarna uppger är de allra viktigaste (McCombs & Shaw, 1972). Forskarna konstaterar att det föreligger en dagordningseffekt, och deras studie följs genom åren av hundratals andra, varav de allra flesta – också i andra länder – bekräftar denna mediernas dagordningseffekt på opinionen: *agenda setting function* (Rogers & Dearing, 1988; McCombs 2006).

Genom sin studie från 1972 ökar inte McCombs och Show kunskapen om varför folk tycker som de gör i politiska frågor, men de kan förklara varför folk tycker vissa frågor är viktigare än andra. Rimligen har denna värdering också betydelse för opinionen och vilka frågor människor tycker något om. Den politiska dagordningsfunktionen kan därmed betraktas som något av en nyfunnen ”felande länk” i opinionsforskningen. Dagordningsteorin i sin ursprungliga betydelse bortser inte från inflytandet från personliga erfarenheter eller den kulturella kontext i vilken olika politiska frågor värderas, men dess grundläggande tes är att medierna på ett signifikant sätt påverkar och formar allmänhetens bild av verkligheten (McCombs, 2004).

Dagordningsforskningen har under många år berikats med ett mycket stort antal studier i olika länder, på olika politiska nivåer och av olika politiska frågor. I stort kan mediernas inflytande över medborgarnas politiska dagordning bekräftas, även om andra faktorer som graden av människors egna kunskaper och erfarenheter av den aktuella frågan – liksom förtroendet för olika medier – också är av betydelse för vad som anses viktigt. På senare år har dagordningsforskningen dessutom kommit att orienteras alltmer mot hur medierna rapporterar kring en händelse, en person eller en sakfråga och hur detta präglar den allmänna opinionen, så kallad *framing*-teori, eller dagordningsforskningens ”andra nivå” (Weaver et al., 2004).

Den här studien av den svenska politiska utvecklingen tar också sin övergripande utgångspunkt i dagordningsbegreppet

och dess roll i politisk kommunikation. Den klassiska dagordningsteorin om medieexponeringens betydelse för vilka frågor som allmänheten uppfattar som viktigast är av betydelse också för denna studie, men säger knappast allt om varför en politisk dagordning uppstår och utvecklas. Perspektivet bör därför kompletteras med ett bredare *agenda building*-perspektiv som analyserar hur en politisk dagordning samlat byggs upp av olika politiska aktörer, intressegrupper, samhällseliga institutioner, medier, sociala rörelser och medborgare med olika relationer till varandra (Asp, 1983; Takeshita, 1997; Weaver et al., 2004; Jones & Wolfe, 2010). Dagordningsställande studier analyserar hur mediedagordningen påverkar allmänhetens dagordning, medan dagordningsbyggande studier granskar hur den politiska dagordningen formas (Rogers & Dearing, 1988).

Dagordningsställande studier har fokus på medborgerlig opinion, medan dagordningsbyggande studier inriktas mot politiskt och medialt innehåll kring en viss fråga, och inte minst hur interaktionen ser ut mellan dessa innehåll. Varifrån kommer synpunkter, argument och ställningstagande, och hur förhåller sig olika aktörer till dessa opinioner? Alla aktörer i sådana processer drivs säkerligen till en del av egna intressen, ideologiska och rationella överväganden, men det är samtidigt sannolikt att de i varierande grad är mottagliga för förändringar i opinionsklimat och geopolitiska skeenden. Den politiska dagordningen byggs därför upp i ett samspel mellan strukturella förändringar i omvärlden och dynamiken i relationen mellan den politiska kommunikationens viktigaste aktörer.

Det är rimligt att anta att en kontextuell ram för utvecklingen av politiska dagordningar formas av omvärldsfaktorer. En global finanskris eller rekordstora migrationsströmmar berör enskilda nationer, och påverkar sannolikt framväxten av politiska dagordningar oavsett vad partiets idéprogram eller mediernas redaktionella prioriteringar säger. Dramatiska internationella händelser kan inte isoleras från nationella politiska skeenden och politiska dagordningar känner inga nationsgränser. Sovjetunionens inva-

sion av Tjeckoslovakien strax före det svenska riksdagsvalet 1968 får de flesta inrikespolitiska tvistefrågor att blekna bort (Ahlmark, 2011). Terrordåden i Madrid några dagar före parlamentsvalet 2005 och högerregeringens felaktiga utpekande av ETA som ansvariga bäddar i ett slag för en ny socialistregering (Canél, 2012). Nya politiska dagordningar formas snabbt under trycket av nya händelser.

Sannolikt finns ändå oftast ett visst spelrum för den eller de som önskar påverka den politiska dagordningen. Politiska partier kan välja att förse medier med exklusiva nyheter i syfte att få opinionsmässigt genomslag. Medieforskningen visar generellt att medierna är relativt beroende av inflytelserika källor och att dessa ofta får ett genomslag i nyhetsrapporteringen (Gans, 2004). Eliter har oftast bättre möjligheter än andra grupper i samhället att få ett medialt genomslag för sina värderingar och ståndpunkter. I ett sådant perspektiv är mediernas makt i högre grad villkorad, inte minst i förhållande till dessa politiska eliter och andra inflytelserika källor, i enlighet med teorin om *indexing* i politik-medie-relationer som utgår från att medierna framför allt återspeglar de uppfattningar som råder bland samhällets politiska eliter (Bennett 1990; Bennett & Livingston, 2003). Framgångsrika publiceringsstrategier – och vad som ibland kallas *news management* – kan därmed vara en nyckel till bestående dagordningseffekter. Politikens möjligheter att direkt vända sig till medborgarna och försöka påverka deras politiska dagordningar har länge varit tämligen begränsade i ett land som Sverige, där de flesta människor får sin information och kunskap om vad som händer via medierna (Nord & Strömbäck, 2012). (De allra senaste årens ökade användning av digitala och sociala medier har dock möjligen förändrat dessa förutsättningar.)

Mediernas makt att välja vilka frågor som ska upp på den politiska dagordningen är mot den här bakgrunden begränsad. Däremot har medierna en betydande makt över hur dessa frågor ska beskrivas och gestaltas (Strömbäck & Nord, 2006). Ett parti

kan till exempel lyckas med att få uppmärksamhet för sin prioritering av brott och straff, men om medierna samtidigt kan rapportera att flera av partiets riksdagsledarmöter är föremål för åtal får knappast frågan den effekt som från början var tänkt. Fredrik Reinfeldt lyckas med sitt överraskande ”öppna era hjärtan”-tal i valrörelsens slutskede 2014 föra upp flyktingfrågan och dess humanitära dimensioner på dagordningen. Men mediernas tämligen samstämmiga gestaltning efter hans tal av frågan som en enorm samhällsekonomisk kostnad blir snarast en opinionsmässig rekyll som gynnar Sverigedemokraterna.

En faktor som kan ha betydelse för mediernas möjligheter att påverka den politiska dagordningen är det aktuella politikområdet. Nya politiska frågor kan ge nya politiska aktörer inflytande genom att medierna finner denna utveckling mer nyhetsmässig och därför mer värd att uppmärksamma än kända konfliktlinjer i etablerade politiska frågor (Koch-Baumgarten & Voltmer, 2010). 1970-talets vänstervåg i svensk politik väckte därför debatt om mediernas opartiskhet i samband med till exempel gruvstrejken och demonstrationer mot kriget i Vietnam (Westerståhl & Johansson, 1985). Men även om dessa händelser både hade ett klart nyhetsvärde och illustrerade delvis nya konflikter, finns skäl att söka grundläggande förklaringar till den mer aktiva och ifrågasättande journalistiken i framväxten av nya, mer professionella yrkesroller och normer (Hadenius, 1991).

Möjligen finns det skäl att utgå från att medierna i ”nya” politiska frågor i större utsträckning än annars fungerar som så kallade *secondary validators* och i hög grad speglar de aktuella politiska positionsförändringarna, och framför allt förstärker dessa (Gamson, 1999). Denna tes styrks till exempel av senare studier som visar att mediernas makt i miljöfrågor leder till att dessa uppfattas som viktiga, men också att befintliga opinioner snarare stärks än förändras (Corbett et al., 2008). Annan forskning om politiska opinionsbildningsprocesser när det gäller miljöfrågor visar också att forskare i inledande skeden ofta spelar en viktig roll som källor i nyhetsrapporteringen. Men i senare

faser övertas nyckelrollen vanligen av företrädare för politik och näringsliv (Trumbo, 1995).

Utöver politiska aktörer och medierna får andra grupper sägas ha ett varierande inflytande på den politiska dagordningen i olika situationer. Enskilda medborgares möjligheter till påverkan är nästan undantagslöst mycket begränsade, medan organiserade intressen som fackföreningar och ideella organisationer kan nå framgång på enskilda områden. Men också dessa aktörer är i mycket hög grad beroende av att fånga mediernas uppmärksamhet för att få opinionsmässigt genomslag.

Den mest genomgripande studien med dagordningsfokus i ett svenskt sammanhang är förmodligen Kent Asps avhandling kring opinionsbildningen i kärnkraftsfrågan inför folkomröstningen 1980. Författaren diskuterar denna forskningsinriktning tämligen utförligt i avhandlingen och bekräftar dess betydelse för medieforskningen i stort. Han varnar dock för förenklade analyser byggda på ensidiga samband, och pläderar för noggrann kontroll för inverkan från andra faktorer när det till exempel gäller mediernas självständiga effekt på publikens sakfrågeprioriteringar (Asp, 1986).

Sammanfattningsvis: I de opinionsprocesser som fortgår kontinuerligt – och dessutom griper in i de politiska beslutsprocesserna – förekommer ofta en kamp om den politiska dagordningen mellan olika samhällsliga institutioner och intressen. Formandet av dagordningar, problemformuleringar och sakfrågeprioriteringar pågår ständigt i ett samspel mellan det politiska systemet och mediasystemet, under påverkan av omvärldsförändringarna – ”objective conditions” (Jones & Wolfe, 2010).

Utifrån dessa utgångspunkter kommer nu det möjliga politiska dagordningsskiftet och genombrottet för miljöfrågan i svensk politik att diskuteras. Närmast följer en redogörelse för hur den politiska utvecklingen under 1970-talet skapar förutsättningarna för ett grönt genombrott.

1970-talet: En grön fråga bland alla röd blå

1970-TALET HAR MED RÄTTA framhållits som en viktig brytpunkt i svensk politik. Efter flera decennier av kontinuerlig ekonomisk tillväxt, förbättrad levnadsstandard och ökad köpkraft för de flesta svenskar sker nu ett trendbrott. Under 1970-talet halveras tillväxttakten i den svenska ekonomin och inflationen fördubblas. Världsekonomin vacklar: 1971 upphör det internationella valutasamarbetet och 1973 inträffar oljekrisen som leder till bränsleransoreringar i Sverige och tal om en energikris (Hadenius, 1996). Decenniet inleddes med ett gradvis ökat medvetande om att ekonomin inte alltid kommer att ge utrymme för ökad tillväxt, och detta i kombination med en insikt om att världens energitillgångar inte är oändliga. Den hittillsvarande utvecklingsoptimismen får sig en knäck, men frågor om ekonomi, jobb och välfärd står fortfarande i centrum för den politiska debatten. Världens första miljöparti bildas i Nya Zeeland 1972.

12

I den svenska politiska debattens utkanter finns ändå ett antal enskilda miljöfrågor som formar ett rätt lösligt ekologiskt kluster. Det gäller till exempel kvicksilverdebatten som pågår under långre tid med varierande intensitet. Där finns även debatten om fortsatt utbyggnad av vattenkraften i de älvar som fortfarande är outbyggda. Till dessa exempel kan läggas den uppmärksammade striden om almarna i Kungsträdgården i Stockholm 1971. Gemensamt för dessa frågor är att de drivs av en miljömedveten opinion i form av aktionsgrupper och sociala rörelser (Östberg, 2017). Miljörörelsen finns framför allt utanför de politiska partierna med organisationer som Jordens Vänner, Miljöcentrum, Fältbiologerna och Alternativ Stad.

Fram till denna tidpunkt har inte heller medierna visat något större intresse för miljöfrågor. Natur och miljöfrågor skildras i stället närmast som ”kuriosa” i tv-nyheterna under en stor del av 1960-talet. Men rapporteringen om miljöfrågor får ett tämligen tidigt genombrott i Sveriges Television 1969 då antalet miljöinslag i Aktuellt huvudsändning mer än fördubblas jämfört med föregående år. Innehållet har en förhållandevis stor varia-

tion och omfattar nyhetsinslag som bland annat handlar om vattenkvalitet, miljögifter, naturskydd och oljeutsläpp. Andelen inslag och artiklar i nationella svenska nyhetsmedier som handlar om miljöfrågor generellt ökar sedan under 1970-talet, då framför allt kärnkraftsfrågan får väsentligt ökad uppmärksamhet (Djerf-Pierre, 1996).

Etablerade politiska krafter spelar däremot knappast någon särskilt drivande roll i detta sammanhang, även om ett visst ökat allmänt intresse ställvis kommer till uttryck. Statsminister Olof Palme kan knappast beskrivas som någon profilerad miljökampe, utan hans politiska grundsyn bottnar snarare i socialdemokratisk utvecklingsoptimism. Huvudtanken är att en stark stat leder miljöarbetet och med den viktigaste uppgiften att väga samman ekonomiska intressen och miljöintressen. Tillväxten ses som den grundläggande förutsättningen för att kunna lösa de grundläggande samhällsproblemen (Östberg, 2010). Naturvårdsverket inrättas vid denna tid och regeringen tillsätter för första gången en miljövårdsberedning. Dessutom hålls FN:s miljövårdskonferens i Stockholm 1972, med socialdemokraten Ingemund Bengtsson som ordförande för konferensen.

Centerpartiet får sägas vara det politiska parti som mest konsekvent försöker fånga upp den gryende tillväxtkritiken. Inför riksdagsvalet 1973 blir decentralisering och miljö politiska huvudfrågor i Centerpartiets valkampanj med den nye partiordföranden Thorbjörn Fälldin.

Vid Centerns riksstämman i Luleå detta år förespråkar plasmafysikprofessorn Hannes Alfvén ett omedelbart stopp för fortsatt kärnkraftsutbyggnad. Centerledningen tar djupa intryck av hans argumentation, framför allt när det gäller frågan om den framtida lagringen av kärnavfallet.

Fälldin känner sig ”kränkt” över att inte tidigare ha fått veta allt om avfallets 1000-åriga lagring när han informerats av andra experter på området. Han svänger påtagligt från och med nu, från att vara en oroad medborgare till att bli en alltmer övertygad kärnkraftsmotståndare (Elmbrant, 1991).

Ungefär samtidigt som ett politiskt parti finner en ny politisk konfliktlinje, görs samma resa av en av landets största tidningar och viktigaste opinionsbildare: Dagens Nyheter. DN träffar Alfvén på en lunch 1973, och den får stor betydelse för tidningens fortsatta opinionsbildning i kärnkraftsfrågan. Det är framför allt ledarskribenten Olle Alsén som inleder en kritisk granskning av kärnkraften. Landets kanske viktigaste borgerliga opinionsbildare, traditionellt trogen liberala värderingar, kommer inför valrörelsen 1973 att driva en energi- och miljöpolitisk linje som oftast går på tvärs mot två av borgerlighetens tre partier. Men för Centern blir denna hållning av stor betydelse. Eller som saken uttrycks i Björn Elmbrants Fälldinbiografi: ”DN:s stöd var ovärderligt för centerrörelsens inre moral... nu tog Sveriges största morgontidning Fälldin på allvar!” (Elmbrant, 1991).

Om kärnkraften spelar en roll i valrörelsen 1973, är det dock ingenting mot vad som händer tre år senare. Då bryts Socialdemokraternas rekordlånga regeringsinnehav efter 44 år och Fälldin blir statsminister i spetsen för en borgerlig trepartiregering. Valrörelsen 1976 handlar mycket om kärnkraft och frågan får anses vara den avgörande orsaken till Socialdemokraternas valförlust (Östberg, 2017). Efter 44 års socialdemokratiskt styre får de nu lämna över till de borgerliga. Fördelningen i riksdagen blir 169 vänsterledamöter mot 180 borgerliga ledamöter.

Redan vid Fälldins inledningsanförande på Centerns riksstämman 1976 poängterar han att kärnkraften bör bli valets ”största och allvarligaste” fråga. Han berör den i perspektiv av den då pågående debatten om hur Sveriges framtida energibehov bäst ska tillgodoses. Efter oljekrisen i början av 1970-talet har energifrågan kommit att bli en av de stora politiska frågorna på partiernas valprogram inför valet (Anshelm, 1995). Fälldin försäkrar att inga nya kärnkraftverk ska byggas om han blir statsminister, och att all kärnkraft ska vara avvecklad till 1985. De senare utspelen görs i valrörelsens slutspurt då Centern flyttar fokus från jobb och vårdnadsbidrag mot vad som antas

bli den verkligt vinnande valfrågan. ”Kärnkraften sparade vi till den rätta tidpunkten”, kommenterar partisekreteraren Gustaf Jonnergård den centerpartistiska strategin i efterhand (Elmbrant, 1991).

Socialdemokraterna gör inte samma prioritering. På partikongressen hösten 1975 handlar Olof Palmes inledningsanförande mest om läget på arbetsmarknaden och inom industrin. Han berör inte energipolitiska frågor särskilt mycket, och kärnkraften tar han inte alls upp. I stället går Palme allmänt in på miljöfrågor, olika miljöhot och hur man från socialdemokratiskt håll arbetat ”offensivt” med att lösa miljöproblemen: ”Vi beslöt att möta de nya hoten offensivt – utnyttja tekniken för att värna om miljön, stifta nya lagar, sätta in väldiga ekonomiska resurser för att förbättra miljön” (Protokoll från S-partikongressen 1975, s 11). Socialdemokraternas partikongress innebär ingen öppen kritik av partiets energipolitik. Ändå tycks partiledningen ana att frågan har en potential att splittra partiet, och i ett internt rådslag året innan har en femtedel av de tillfrågade partimedlemmarna uppgett att de är emot fortsatt kärnkraftsutbyggnad. Före statsministern Ingvar Carlsson minns i en memoarbok stämningen efter kongressen: ”Om en partiledning har en enig kongress bakom sig känner den sig i allmänhet trygg. Men i eftersnacket till kongressen oroades Olof Palme och jag över att det jäste i folkdjupet i kärnkraftsfrågan. Vi undrade när ett utbrott skulle komma.” (Carlsson 1999, s 172).

1976 blir också den första svenska valrörelsen i modern tid där inte Socialdemokraterna bestämmer dagordningen. Ingvar Carlsson har beskrivit det som att kärnkraftsfrågan dominerar helt i medierna och att det främst är kändisar som är kärnkraftskritiker – som Eva Moberg och Lars Gyllensten – som kommer till tals i pressen och etermedierna (Carlsson, 1999). Måndagen den 6 september 1976 kommer i Socialdemokraternas partihögkvarter att beskrivas som valrörelsens ”svarta” måndag. Anledningen är ett inslag i TV2 kvällen före som beskrivs på följande sätt av Ingvar Carlsson: ”Den kvällen blev förstörd

av ett inslag i TV2, som var en trumeld mot Socialdemokraterna och kärnkraften. Olof Palme fick visserligen komma till tals mot slutet, men det var en omöjlig uppgift att på några få minuter avvärja ett så massivt angrepp.” (Carlsson 1999, s 179). Carlsson bekräftar att Socialdemokraterna är allvarligt skakade av att massmediebevakningen i detta skede av valrörelsen så tydligt domineras av kärnkraftsfrågan. Stämningen blir knappast mer uppåt av att SVT:s Aktuellt samma dag presenterar en Sifoundersökning som visar att 4 procent av väljarna är benägna att byta parti på grund av kärnkraften. Det finns i detta sena skede av valrörelsen ett närmast totalt fokus på kärnkraftsfrågan, skriver också journalisten Björn Elmbrant i sin Palmebiografi: ”Hösten 1976 missade inte Ekot att rapportera om en enda lös bult i någon reaktor. DN hade närmast karaktären av febrigt kampanjorgan, där bara sporten saknade anspelningar på ödesfrågan.” (Elmbrant, 1989, s 198). En vetenskaplig studie av kärnkraftsdebatten i valrörelsen 1976 bekräftar också att det publiceras fler artiklar och inslag som är negativa än positiva i synen på kärnkraft, och att Socialdemokraterna förlorar valet på kärnkraftsfrågan (Holmberg et al., 1977).

Efter den borgerliga valsegern 1976 – och efter långa regeringsdiskussioner – laddas så småningom den andra kärnkraftsreaktorn i Barsebäck, om än under vissa villkor. Beslutet föranleder en svekdebatt och ett ifrågasättande av Centern som trovärdigt miljöparti.

Det tycks under de följande åren som om kärnkraftsfrågan är på väg att gradvis försvinna från den politiska dagordningen, men ödet ville annorlunda. 1979 sker ett reaktorhaveri i amerikanska Harrisburg. Förloppet kommer dock under kontroll och inga allvarliga konsekvenser uppkommer till följd av olyckan. Däremot leder händelsen till en förnyad debatt i Sverige om kärnkraftens risker. Med tanke på den starka opinionsmässiga ställning kärnkraftsmotståndet fortfarande har bestämmer sig Socialdemokraterna för att förespråka en folkomröstning om kärnkraftens framtid. Folkpartiet instämmer i förslaget,

och det politiska 1970-talet avslutas med att dess mest uppmärksammade och kontroversiella sakfråga slutligen hänskjuts direkt till väljarna att lösa.

Varför kom en grön fråga att prägla politiken?

FRÅGAN ÄR VAD SOM FORMADE 1970-talets politiska dagordning, när det gäller den ekologiska konfliktdimensionens inträde i svensk politik. Tveklöst uppmärksammas miljöfrågor mer under detta decennium än någonsin tidigare. Till detta bidrar dramatiska omvärldshändelser som oljekrisen, rapporter om oljeutsläpp och försurning, ett uttunnat ozonskikt och kärnkraftshaveriet i Harrisburg. Intrycket av dessa händelser förstärks sannolikt av den samtidiga ekonomiska krisen som ödesmättat bekräftar att decennier av ökad tillväxt inte längre kan tas för given. Utvecklingsoptimismen dör knappast, men den utmanas allt oftare av nya ekologiska perspektiv där priset för fortsatt tillväxt är fortsatta miljöproblem och att samhällen lever över sina tillgångar.

Denna breda debatt mellan tillväxt och miljö dominerar dock knappast den svenska politiska debatten. De gånger konflikten exponeras, sker det nästan uteslutande i samband med kärnkraftsdebatten. Då ställs folkhushållets krav mot energiförsörjningen. Det är kärnkraftens miljömässiga konsekvenser som hamnar högt på 1970-talets politiska dagordning. Andra miljöfrågor har det inte lika lätt att tränga undan de sedvanliga dominerande sakfrågorna som jobb, ekonomi, skatter, välfärd, försvar och sjukvård. Det är också kärnkraften, mer än miljön i största allmänhet, som står i fokus för Centerpartiets politik och DN:s argumentation från 1973 och framåt.

Bilden av att Centerns ställningstagande är baserat på sakliga omprövningar och ekologiska perspektiv är delvis rimlig. Samtidigt står det klart att partiet ser den opinionsmässiga potential som frågan har. Flera ledande centerpartister har i efterhand bekräftat hur kärnkraftsfrågan strategiskt lanseras under valrörelsen för att få största möjliga effekt. Centern utnyttjar skickligt det faktum att flera opinionsundersökningar under 1976

visar att svenska folket oroas över kärnkraftens risker, och att en del väljare också är villiga att byta parti just på grund av denna fråga.

Med den antikärnkraftslinje som Centern intar från och med valrörelsen år 1973 bryts det politiska samförståndet om energipolitiken. Där tidigare närings- och samhällsekonomiska motiv och perspektiv helt dominerat, börjar nu miljö- och säkerhetsmässiga konsekvenser av kärnkraften att diskuteras allt intensivare. Kärnkraftsmotståndets snabba framväxt under åren 1973–75 beskrivs av samtida statsvetare som en opinionsbildningsprocess ”som i fråga om engagemang och omfattning under efterkrigstiden endast kan jämföras med ATP-striden” (Lewin, 1984, s. 300). En spridd miljöopinion utan större samlad politisk kraft får ändå vind i seglen när ett etablerat politiskt parti och en etablerad nyhetsförmedlare och opinionsbildare – med samma argument, men oberoende av varandra – bestämmer sig för att föra upp kärnkraftsfrågan mycket högt på den politiska dagordningen. Åren 1975/76 byggs dagordningen i kärnkraftsfrågan till stor del upp av det politiska systemet, men får sin opinionsmässiga betydelse i den massiva mediebevakningen av ett oväntat och oförutsägbart politiskt förlopp. Sannolikt får medierna också stor betydelse för vilka sakfrågor väljarna tycker är viktiga.

Från mitten av 1970-talet har därmed en ny konfliktdimension etablerats i svensk politik som skär rakt genom den traditionella vänster-högerskalan. Motsättningarna kring kärnkraften blottlägger en grön konfliktdimension där materiell välfärd och ekonomisk tillväxt för första gången ställs mot miljöintressen och ekologiska perspektiv. Något samlat ”grönt” dagordningsskifte i svensk politik handlar det knappast om vid denna tidpunkt, men en enskild politisk frågas ”gröna” karaktär leder till en helt ny politisk situation i Sverige med ett historiskt regeringskifte och en överraskande folkomröstning.

1980-talet: Ett grönt parti bland alla rödblå

I MARS 1980 HÅLLS SÅ FOLKOMRÖSTNING om kärnkraften, med tre olika linjer. Alla linjer förordar en avveckling av kärnkraften (men under olika villkor). Linje 1, som stöds av Moderaterna får 18,9 procent av rösterna, linje 2 som stöds av Folkpartiet och Socialdemokraterna får 39,1 procent och linje 3 som stöds av Centerpartiet och Vänsterpartiet kommunisterna får 38,7 procent. Valdeltagandet är 75,6 procent, och kampanjen inför folkomröstningen anses allmänt ha varit mobiliserande och kunskapshöjande (Asp, 1986).

Folkomröstningen om kärnkraft bekräftar höger-vänsterkonfliktens minskade dominans i svensk politik. Grupperingen av riksdagspartierna i de tre olika linjerna följer inte gängse ideologiska mönster. Samtidigt är folkomröstningen ett sätt att försöka få bort kärnkraftsfrågans politiska låsningar från den politiska agendan och ge plats för andra frågor. Motiven bakom folkomröstningen handlar mycket om att låta den avgöras en gång för alla av folket, när inte politiken visat sig förmögen att göra detta (Lewin, 1984). Förhoppningen är att folkomröstningen ska vara en naturlig slutpunkt, men så blir det knappast. Bara frågan om hur folkomröstningsresultatet ska tolkas – och vilka linjer som eventuellt bör räknas samman – är tämligen oklar. Genom att utlysa en folkomröstning har partierna dels signalerat att frågan är så viktig att den måste avgöras direkt av folket, dels erkänt att det är en fråga som skär på tvärs i politiken. Föga förvånande får den därför ett liv också efter folkomröstningen. Det står också klart att kärnkraftsfrågan med tiden också blir en symbol för en rad andra frågor: storskaligheten, miljöförstörelsen, centraliseringen, urbaniseringen och ett upplevt främlingskap i samhället (Hadenius, 1996).

Kärnkraftsomröstningen får konsekvenser för det politiska landskapet. 1981 bildas Miljöpartiet. Den nya partibildningen kan dels sägas ha sin grund i missnöjet med utgången av folkomröstningen om kärnkraften och ett ökat allmänt miljöintresse, dels i missnöjet med existerande partistrukturer och den rådande

höger-vänsterkonflikten i svensk politik. Centerpartiets minskade trovärdighet i miljöfrågan får därtill sägas vara viktig för förståelsen av Miljöpartiets tillkomst. Miljöpartiet talar inte bara om ett nej till kärnkraft, utan vidgar miljöperspektivet till att också handla om ekologisk balans, lokalt självstyre, decentralisering, småskalig produktion och livskvalitet.

Det nya partiet får en tuff politisk start. Den breda miljöprofilen lockar inte särskilt många av väljarna. 1982 deltar för första gången Miljöpartiet i riksdagsvalet och får då endast 1,6 procent av rösterna. Vid 1985 års val till riksdagen går det ännu sämre och Miljöpartiet stannar på 1,5 procent av rösterna. Det verkar som om svensk politik är tillbaka i gamla mönster med ett litet intresse för frågeställningar som bryter traditionella värderingsramar.

Under 1980-talet förefaller det också som om "ordningen återställs" i det politiska livet med stabila socialdemokratiska segrar i riksdagsvalen 1982 och 1985. De båda valen föregås av två valrörelser som i tämligen begränsad utsträckning berör miljöfrågor. Detta är delvis förvånande. 1985 kommer flera larmrapporter om skogsdöden i Sverige och luftföroreningar i Europa. Centerpartiet och Socialdemokraterna genomför också ett 50-tal "miljödueller" under valrörelsen 1985, men miljöfrågorna kommer ändå inte högt på den politiska dagordningen (Gergils & Widén, 1986).

De usla valresultaten för Miljöpartiet under dessa år döljer dock en intressant utveckling under ytan. Miljöfrågor tar nämligen ett rejält opinionsmässigt lyft 1985 då 22 procent av de svenska väljarna anser frågan viktig för partivalet, jämfört med bara 7 procent 1982. En annan faktor av betydelse är att fler väljare 1985 ser Miljöpartiet som näst bästa parti, 4,5 procent, jämfört med 2,7 procent 1982 (Bennulf & Holmberg, 1990). Miljöpartiet står visserligen och stampar när det gäller valresultaten, och attraherar få svenskar på valdagen. Men miljöfrågan växer ändå i betydelse på väljarnas dagordning, och Miljöpartiet framstår gradvis som ett alltmer intressant alternativ.

1986 präglas av två dramatiska händelser: mordet på Olof Palme och kärnkraftsolyckan i ukrainska Tjernobyl, där betydande delar av det radioaktiva nedfallet når delar av Sverige som drabbas av för höga halter av bland annat cesium i skog och mark. Än en gång fungerar kärnkraften som en politisk katalysator på tvärs mot de klassiska politiska skiljelinjerna i svensk politik. Efter Tjernobyl mobiliseras miljörörelsen och förutsättningarna för framtida framgångar för Miljöpartiet förefaller gynnsamma. När det så är dags för partikongresser, landsmöten och stämmor närmast före valet 1988 blir det tydligt att miljön kan bli en av de stora frågorna på den politiska dagordningen i det kommande valet. Drygt ett år efter kärnkraftsolyckan i Tjernobyl ställs frågor om hur Sverige ska hantera den här typen av händelser.

Alla partierna ger miljöfrågan ett större utrymme, och det finns nu åtskilliga motioner som tar upp miljön ur flera aspekter. På Socialdemokraternas partikongress i Stockholm ägnas en hel dag åt miljön under ledning av miljöministern Birgitta Dahl (Protokoll från SAP:s 30:e partikongress, 19–25 september 1987, 23 september). Ingvar Carlsson lyfter miljöfrågan i sitt tal med att knyta an till hur man inom Socialdemokraterna av tradition, enligt honom, driver viktiga frågor framåt. Nu är miljöfrågan en sådan fråga där det krävs extra insatser: ”Miljöpolitiken ska bli en del av allt tänkande och all planering på samtliga samhällsområden. Det är möjligt, att vi har varit tröga ibland. I vårt parti vill vi diskutera frågorna ordentligt, innan vi tar beslut. Det är vårt arbetssätt. Men när vi har bestämt oss, då driver vi frågorna med väldig kraft, då blir det också resultat. Så gjorde vi, när vi kämpade för den politiska demokratin, så gjorde vi, när vi tog strid för den fulla sysselsättningen, och så gjorde vi, när vi byggde upp den generella välfärden. Nu har vi bestämt oss om miljön. Då blir det resultat också på det området. Det kommer 1987 års Socialdemokratiska partikongress att visa!” (Ingvar Carlsson, Protokoll från SAP:s 30:e partikongress 1987, s 29).

Opinionsmätningar från flera olika institut under 1987 och 1988 visar att Miljöpartiet har en reell chans att komma in i riksdagen vid nästa val. Inget av de båda blocken tycks få 50 procent av rösterna, och den politiska debatten ägnar allt större uppmärksamhet åt ett möjligt parlamentariskt läge efter valet där Miljöpartiet skulle kunna bli "tungan på vågen" (Nord, 2012). Den politiska osäkerheten i Sverige förstärks vid denna tid av att Vänsterpartiet ligger under fyraprocentsspärren i rätt många mätningar, och att 10 procent av väljarna uppger att de är osäkra om sina partisympatier. Miljöpartiets möjliga framtida nyckelroll är ett tema som återkommer i många mätningar ända fram till valdagen.

22

Miljön blir också en helt dominerande fråga i valrörelsen 1988, både för väljarna och när det gäller mediebevakningen. För första gången i en svensk valrörelse spelar ekonomin en klart mindre roll än ekologiska perspektiv. Miljöpartiet kommer in i riksdagen med 5,5 procent av rösterna, dock utan att bli "tungan på vågen". Valresultatet är remarkabelt på flera sätt: för första gången på 70 år kommer ett nytt parti in i den svenska riksdagen och rubbar Europas mest stabila partisystem, och i ett slag blir partiet också ett av de största gröna partierna i Europa.

Flera olika förklaringar förs fram när det gäller vad som förefaller vara ett skifte i den politiska dagordningen. För det första konstateras att statsfinanserna är överlag goda, att det råder högkonjunktur och att inga stora konflikter finns om de ekonomiska vägvalen. För det andra noteras ett större allmänt intresse för miljöfrågor som blir ytterligare artikulerat i samband med larmrapporter under 1988 om säldöd och algblooming. I maj drabbas Västerhavet och den svenska västkusten av algblooming som slår hårt mot fisk- och djurbeståndet. Någon månad senare har en virussjukdom orsakat massdöd bland sälar i Danmark, och sjukdomen sprider sig under sommaren till svenska vatten och hundratals döda sälar flyter i land längs de svenska kusterna.

I medierna får dessa händelser stort utrymme och kopplas

till den pågående miljöförstörelsen, men det rapporteras också om andra miljöfrågor som klorutsläpp, skogsöd och förorenat badvatten. Medierna sätter tydligt en dagordning och miljön hamnar klart högst på denna. Medierapporteringen i valrörelsen präglas av miljöfrågor, som till stora delar tränger undan ekonomin från uppmärksamheten. Allt fler nyheter publiceras med miljöanknytning, Miljöpartiet får vara med i partiledarutfrågningarna på samma villkor som riksdagspartierna och Sveriges Television väljer att komplettera den sedvanliga ekonomisk-politiska debatten med en direktsänd miljödebatt med företrädare för alla partier (Asp, 1988).

I högre grad än vid någon annan valrörelse före 1988 kommer medierna att sätta sin prägel på den politiska debatten, och deras bild av valrörelsen påverkar rimligen också valresultatet. Det finns en dagordningseffekt, även om mediebilderna inte kan sägas vara helt avgörande (Asp, 1990).

Den sakfråga som förekommer mest i riksmidierna i valrörelsen 1988 är överlägset miljön. 28 procent av artiklarna och 22 procent av inslagen belyser denna fråga. Miljön är till och med en större sakfråga i medierna 1988 än vad kärnkraften var 1976 och vad löntagarfonderna var 1982. Miljöpartiet gynnas av detta eftersom man är det parti som mest förknippas med miljöfrågorna. Innehållsanalyserna av valbevakningen visar att Miljöpartiet förekommer mer än tio gånger så ofta i riksmidierna 1988 jämfört med valet 1985. Partiet förekommer som agerande eller omtalad aktör i 13 procent av etermedieinslagen och i 10 procent tidningsartiklarna inför valet 1988. Detta är nu mindre än uppmärksamheten för de regerande Socialdemokraterna, men väl i nivå med de borgerliga partierna och betecknas i en forskningsrapport efter valet som ”något förvånande” (Asp, 1990).

Exponeringen av Miljöpartiet i medierna kombineras dock inte med någon särskilt gynnsam beskrivning av partiet. I stället är Miljöpartiet det parti som skildras mest negativt som aktör i dagspress, radio och tv och får mycket kritik. Däremot kommer partiet väl fram i de frågor som är gynnsamma, framför allt när

det gäller miljön, men också när det gäller till exempel ekonomi, skatter och kärnkraft (Asp, 1990). Mediebilden av Miljöpartiet är också positiv när det gäller det oklara parlamentariska läget. Partiet beskrivs i de flesta fall som ”kungamakare” som bidrar till att skapa spänning inför det stundande riksdagsvalet (Nord, 2012).

I samtliga ledande rikstidningar är man tidigt överens om att Miljöpartiet utan större problem kommer in i riksdagen, och en stor fråga är därför hur partiet ska komma att uppträda i den lagstiftande församlingen. Osäkerheten kring Miljöpartiet och deras politik är ett tema som går igen i flera artiklar. Frågan om det går att lita på partiet återkommer i medierna. De fem riksdagspartierna gör tillsammans i slutet av augusti också ett utspel där de ifrågasätter Miljöpartiets politiska trovärdighet och förmåga att sitta i riksdagen. I en ledare i Aftonbladet med rubriken ”Samlad front mot ogräset” kommenteras utspelet där bland annat Ingvar Carlsson, statsminister och Socialdemokraternas partiledare, går så långt att han hotar med nyval om Miljöpartiet kommer in i riksdagen och börjar utöva en vågmästarroll vid politiska beslut. Ledarskribenten konstaterar att ”gårdagens bombardemang främst visar att partierna upptäckt att den tidigare strategin att tuga ihjäl maskrosorna inte fungerar” (Aftonbladet 1/9 1988).

Dagen efter valet sammanfattar Aftonbladets politiska kommentator Lena Mellin valrörelsen. Hon har upplevt det som ett märkligt val. Miljöfrågorna har tagit över helt, medan andra stora frågor – som skandalerna kring Ebbe Carlsson och Palmeutredningen – inte fått något större utrymme i den politiska valdebatten: ”Årets valrörelse har varit en av de konstigaste på många år. En närmast total frånvaro av ideologisk diskussion har gjort att de skillnader som finns mellan partier, höger och vänster, sopats under mattan. De enda som egentligen skilt sig från mängden är Miljöpartiet.” (AB 19.9 1988). I Dagens Nyheter utnämns sälarna till ”valets huvudaktörer”. På en helsida den 6 september 1988 utfrågas samtliga partier om sin syn på

miljöfrågorna. Reportern Malin Holmquist konstaterar att alla partier använder dem i sin valkampanj och alla gör sitt bästa för att visa hur viktig man tycker att frågan är: ”Sorgsna sälögon blickar från valaffischerna. Det är sälarna som i år har blivit huvudpersoner i valrörelsen. Alla partier vill rädda dem.” (DN 6.9 1988).

En Sifundersökning som Aftonbladet beställt och som publiceras en månad före valet visar att väljarna själva rankar miljön högre än andra politiska frågor. 75 procent av de tillfrågade tycker miljön är en av de viktigaste frågorna för en regering att ta itu med efter valet, medan 51 procent svarar äldre- och sjukvården och 22 procent uppger sysselsättningen (Gilljam, 1990). När väljarna i efterhand tillfrågas om vilket politiskt parti som gynnats mest i televisionens valbevakning svarar 25 procent att Miljöpartiet är mest gynnade. Samma mönster uppstår när riksdagsledamöterna tillfrågas om samma sak. Varannan politiker svarar också att de tycker att miljöfrågan fått för stor uppmärksamhet i medierna (Asp, 1990).

25

Det finns under 1988 ett tydligt tidsbundet samband mellan medieexponeringen av Miljöpartiet och partiets ställning i opinionsmätningarna. En åsikt som framförs är att miljöfokuseringen i medierna inte bara gynnar Miljöpartiet, utan också missgynnar de partier som mest förknippades med ekonomisk tillväxt (Asp, 1988). Möjligen kan dock den ringa uppmärksamheten av ekonomiska frågor i valet 1988 förklaras av att dessa inte heller är särskilt framträdande i partiernas program och retorik. Ekonomiskt råder högkonjunktur, statsfinanserna är i god ordning och det finns ett stort arbetskraftsbehov. Vänsterhögerdimensionen är inte heller död i svensk politik 1988, utan snarare den enskilda åsikt som generellt är allra starkast kopplad till partivalet.

När det gäller att nå ut med sitt budskap till väljarna lyckas Miljöpartiet bäst. 80 procent av väljarna uppger efter valet att de känner till att miljön är en viktig fråga för Miljöpartiet, vilket är långt mer än vad som noteras för något annat parti där bara

50–60 procent av väljarna kan nämna någon sakfråga dessa partier står för (Holmberg, 1990). Aldrig tidigare har en enskild sakfråga dominerat en valrörelse på det sätt som miljön gör nu (Bennulf & Holmberg, 1990). Valundersökningen 1988 bekräftar att miljön den här gången är allra viktigast för väljarnas parti-val. 46 procent av de tillfrågade uppger miljöfrågor som de allra viktigaste, medan ekonomi och sysselsättning samlar 8 respektive 5 procent av de tillfrågade. (Gilljam & Holmberg, 1990).

Många väljare vill protestera mot de gamla partierna. Förtroendet för politiska partier och politiker är lägre bland gröna väljare än bland övriga väljare, men det är inte den främsta anledningen till Miljöpartiets framgångar. Däremot får partiet stöd av andra lättrorliga väljargrupper som prioriterar miljöfrågorna högt i förhållande till andra frågor. Miljöpartiet uppfattas av de flesta väljare som ett parti något till vänster om mitten, men partiet tar väljare från både höger och vänster och får sägas ha ett grönt mandat. Något utpräglat missnöjesparti är de gröna således inte (Bennulf & Holmberg, 1990). Miljöpartiets väljare 1988 tillhör de allra mest rörliga väljarna: de är i allmänhet unga, storstadsbor, välutbildade och anställda i offentlig sektor, eller med ett annat begrepp ”den nya medelklassen”. I jämförelse med andra partiers väljare 1988 avviker de grönas väljare och vänsterpartiväljarna i det att de rymmer fler så kallade ”post-materialister” än ”materialister” vad gäller värderingsmönster (jfr Inglehart, 1977; Bennulf & Holmberg, 1990).

Efter valframgången 1988 följer de närmaste åren en debatt om huruvida Miljöpartiet har kommit för att stanna i svensk politik, och om miljöfrågorna kommer att fortsätta ligga lika högt på svenskarnas politiska dagordning. Mycket talar till en början för att miljöopinionen är robust, och att miljöfrågorna kommer att fortsätta att få stor uppmärksamhet. I nästa riksdagsval 1991 åker dock Miljöpartiet ur riksdagen med 3,4 procent av rösterna. I stället kommer Ny demokrati in i parlamentet med 6,7 procents väljarstöd och med en politik som i långa stycken är Miljöpartiets motsats. Eftervalsanalyserna av den svenska opi-

nionen 1991 visar att miljön då inte spelar samma roll som tre år tidigare, och andelen som anser att den är en av de viktigaste politiska frågorna sjunker till 25 procent. Jämfört med 1970-talet, då andelen var 6–7 procent, är dock siffran hög. Andelen av väljarna med materialistiska värderingar ökar också 1991 (Gilljam & Holmberg, 1993).

Frågan om varför Miljöpartiet misslyckas med att hålla sig kvar i riksdagen intresserar förstås valforskarna. I sina analyser pekar de på att partiet saknar en stabil kärngrupp, och att det är för många rörliga väljare som kommer och går mellan valen. Det visar sig också att Miljöpartiet tappar flest väljare till de borgerliga partierna mellan 1988 och 1991, och att denna utveckling sammanfaller med en bild av Miljöpartiet som mer av ett vänsterparti än tidigare. Däremot sviker inte väljarna för att partiet uppfattas som mer ”etablerat”. Betydligt färre uppfattar dock miljöbudskapet hos partiet: 48 procent 1991 jämfört med 78 procent 1988 (Gilljam & Holmberg, 1993).

27

Varför fick ett grönt parti sådan framgång?

HUR SKA 1980-TALETS POLITISKA dagordningsmönster förklaras? Det gröna genomslaget har flera olika kännetecken: miljöfrågans ökade betydelse i valrörelserna, väljarnas växande uppskattning av miljöfrågans vikt och slutligen Miljöpartiets inträde i riksdagen 1988, som det första nya partiet i parlamentet på 70 år.

I en forskarantologi om riksdagsvalet 1988 analyseras den här utvecklingen ur flera olika perspektiv (Gilljam & Holmberg, 1990). Bokens underliggande tema är att någonting har hänt i svensk politik som delvis löst upp den klassiska vänster-höger-skalan, gett plats för nya konfliktdimensioner och fört upp nya frågor på den politiska dagordningen. Dessa går på tvärs mot höger-vänsterkonflikten, och det är med 1988 års val rimligt att utgå från att tillväxt-ekologidimensionen blivit viktigare i svensk politik. Temat blir dock knappast särskilt entydigt utifrån de medieanalyser och opinionsdata som redovisas. Framgången för Miljöpartiet är förstås uppenbar, medan det samlade

genomslaget för en grön dimension i svensk politik knappast är det. Det finns en etablerad bild av ett dagordningsskifte i politiken vid denna tid, men det finns anledning att utgå från att denna process var mer komplex än att bara bestå i ett plötsligt och samtidigt uppvaknande från partier, medier och medborgare om att det var dags att börja bry sig om det här med miljön.

När det gäller Miljöpartiets framgångar har de förklarats av både kortsiktiga och långsiktiga faktorer. Tveklöst finns en långsiktigt växande miljöopinion vid denna tid som också sätter avtryck i politiken hos de flesta partier. Den har historiskt en del av sin grund i 1970-talets kärnkraftsfråga och läget efter folkomröstningen 1980, men det finns nu också ett bredare miljöengagemang än tidigare. Samtidigt är det uppenbart att den specifika utvecklingen under valrörelsen 1988 bidrar till framgångarna. Det gäller de uppmärksammade miljöarmen och den stora uppmärksamhet de får i medierna, och det gäller upplevelsen av Miljöpartiet som ett fräscht politiskt alternativ för väljare som är missnöjda med Socialdemokraterna och de borgerliga partierna (Asp, 1986).

28

Den politiska journalistiken under 1980-talet utvecklas ytterligare i riktning bort från politisk parallellism, och den blir mer präglad av professionella värderingar. Det kommer till uttryck genom en mer självständig och oberoende politisk journalistik, som både utmärks av ett ökat inslag av kritisk granskning av den politiska makten och ett större utbud av artiklar och inslag som mer kan beskrivas som tolkande än som beskrivande. Med 1980-talet etableras på allvar den politiska kommentaren som journalistisk genre (Nord & Stúr, 2009). Mediernas nya roll sammanfaller i stort med ett politiskt trenderbrott i termer av avtagande partiidentifikation och minskat politikerförtroende (Oscarsson & Holmberg, 2016). När det gäller mediernas samlade bild av miljöfrågorna framstår några centrala trender som särskilt tydliga. Den viktigaste slutsatsen om den svenska miljöjournalistiken under perioden 1970–1991 är att det sker en successiv ”ekologisering” av journalistiken där miljöproblemen

framställs som globala katastrofhot i samband med återkommande larmrapporter av olika slag som får stort utrymme i nyheterna (Djerf-Pierre, 1996). Reportagen är inte alltid som tidigare helt uppbyggda kring inträffade händelser, utan kan också vara rekonstruerade och mer självständigt journalistiskt bearbetade sammanställningar av fakta. Miljöjournalistiken under perioden 1970–1991 kan i jämförelse med andra studerade tidsperioder framför allt beskrivas som ”kritiskt dokumenterande”, delvis under inflytande av 1970-talets politiska radikalism och vänstervåg, men framför allt på grund av ett genomslag och en starkare ställning för en professionell och oberoende granskande journalistik generellt i det svenska samhället (Djerf-Pierre, 1996; Djerf-Pierre & Weibull, 2001).

Det ökade miljöintresset bland svenska folket är samtidigt tämligen splittrat, och kan inte sägas vara uttryck för en samlad och homogen miljöopinion. Det finns knappast något empiriskt stöd för existensen av en grön dimension i svensk politik under 1980-talet. Snarare handlar det om lösa åsikter i enskilda frågor, och en avsaknad av starkare samband mellan väljarnas inställning i olika gröna frågor. Miljöpartiets uppmärksamhet inför valet 1988 medför inte ett uppsving för en sammanhållen åsiktsmässig grön dimension, med undantag för högutbildade och politiskt välinformerade grupper av väljare. I den mån en grön dimension kan spåras i svensk väljaropinion är den snarast i avtagande efter 1980 (Bennulf, 1990).

Möjligen ska också det sena 1980-talet mer ses som en viktig politisk system- och kulturförändring än som ett särskilt genomslag för grön politik. Miljöpartiets framgång är snabbt övergående, men andra trender har mer genomgripande effekter på svensk politik för flera decennier framåt. Det parlamentariska landskapet luckras nu upp och Miljöpartiet följs av Kristdemokraterna och Ny demokrati 1991, och av Sverigedemokraterna 2010. Feministiskt Initiativ, Piratpartiet och Junilistan kommer alla in i EU-parlamentet. På det lokala planet exploderar antalet nya partier. Det verkar nu allt lättare för nykomlingar att locka

väljare. Väljarattityderna förändras också. Vi ser ett ökat inslag av åsiktsröstning, samtidigt som allt färre väljare identifierar sig med ett särskilt parti. Förtroendet för politiska institutioner och politiska företrädare sjunker också. Viktigaste faktorerna för att förklara nya partiers framgångar anses vara den ökade åsiktsröstningen och den minskade klassröstningen (Holmberg, 1990).

Grönt dagordningsskifte – men i flera steg

DEN HÄR DELRAPPORTENS SYFTE har varit att granska den politiska utvecklingen i Sverige med särskilt fokus på miljöfrågornas ställning i debatten. Var 1980-talet ett genombrott för en grön politisk dagordning i Sverige, och vad kan i så fall förklara detta skifte från höger-vänsterkonflikt till en ny grön konfliktdimension?

30

Möjligen finns det inledningsvis skäl att avdramatisera upplevda dagordningsskiften. Det har till exempel hävdats att alla politiska sakfrågor relaterar till en ”uppmärksamhetscykel”, om än med olika intervall (Hansen, 1993). Det innebär i så fall att alla sakfrågor som ligger högt på den politiska dagordningen vid ett visst givet tillfälle, också går ner efter ett tag. Hur en politisk sakfråga rangordnas av politiker, medier och väljare är därför i de flesta fall relativt oberoende av hur allvarlig och angelägen denna fråga ”objektivt sett” är. Sakfrågor som plötsligt trängs undan från den politiska dagordningen behöver inte ha mist sin samhälleliga betydelse, utan kan i stället ha fått lämna plats för nya frågor som i högre grad tilldrar sig intresse i offentligheten för stunden. Det gör det dock inte forskningsmässigt mindre intressant att försöka förstå de opinionsbildningsprocesser genom vilka olika politiska frågor får genomslag vid olika tillfällen.

Bilden av de politiska sakfrågornas opinionsmässiga konjunkturen kan rimligen också tillämpas på de ekologiska frågorna. Här är det oftast hörda argumentet att ekologiska perspektiv har som lättast att få genomslag när ekonomiska frågor inte uppfattas som lika angelägna, till exempel i en högkonjunktur med stabil tillväxt och stor efterfrågan på arbetskraft. I sådana situationer

är det mer vanligt att partier, medier och väljare i stället vänder blicken mot andra politikområden. Den amerikanske nationalekonomen Anthony Downs hävdade redan 1972 att ”uppmärksamhetscykeln” också gällde ekologiska frågor som efter en uppgång förväntas förlora väljarnas intresse och ersätts av andra frågor högst på den politiska dagordningen (Downs, 1972). Kraften i dessa opinionsmässiga konjunktursvängningar har i ett sådant perspektiv större betydelse för den politiska dagordningen än faktiska problembeskrivningar av politiska frågor eller reella hotbilder.

I en mening har Downs också rätt om den svenska utvecklingen eftersom miljön aldrig senare har prioriterats lika högt av de svenska väljarna så som skedde vid riksdagsvalet 1988. Detta sammanföll också med ekonomisk högkonjunktur. Miljöfrågornas betydelse hade visserligen ökat under flera år, men det är högst osannolikt att de skulle fått samma genomslag i en valrörelse om denna präglats av rekordhög arbetslöshet eller skenande inflation. Samtidigt är teorin om sakfrågornas ”uppmärksamhetscykel” tämligen deterministisk och förutsätter en slags återkommande ”trötthet” på att diskutera samma frågor hela tiden. Det finns inte särskilt mycket som tyder på sådana opinionsprocesser i svensk politik. Tvärtom dominerar ett begränsat antal klassiska sakfrågor i de flesta valrörelser, och valrörelsen 1988 utgör snarast det undantag som bekräftar denna regel.

Ett annat övergripande perspektiv för att försöka förstå hur politiska dagordningar förändras bygger på analyser av skiftande värderingsmönster i olika samhällen. I det sammanhanget är det svårt att förbigå de studier som under många år gjorts av den amerikanske statsvetaren Ronald Inglehart kring sådana värderingsförskjutningar. I ett försök att förklara postmaterialismen (frågor om livsstil och självförverkligande) och dess genomslag i många västerländska samhällen har Inglehart pekat på betydelsen av individuella värderingsförändringar och ökade kunskaper. Han framhåller vikten av en ekonomisk och teknologisk utveckling som tillfredsställt grundläggande materiella

behov, bättre utbildning och fler massmedier som ökat de politiska kunskaperna. De flesta länder i västvärlden var fram till 1970-talet framgångsrika i att skapa ökat ekonomiskt välstånd, men sämre på att därefter tillfredsställa postmateriella värderingar. Följaktligen har postmaterialister betraktats som mer förändringsorienterade än materialister. Från 1970-talet och framåt har de som pläderat för samhällsförändringar snarare haft sitt ursprung i medelklassen än i arbetarklassen, och de frågor de drivit har varit av ett annat slag än renodlat ekonomiska (Inglehart, 1977). Ingleharts teser har ofta kritiserats på olika punkter, men är i det här sammanhanget intressanta eftersom de också formar en ram för hur förändrade värderingsmönster kan ligga till grund för att människor förändrar sin syn på vilka frågor som är viktigast när samhället i stort utvecklas i en viss riktning.

32

Frågor om postmaterialismens starkare ställning i det svenska samhället under 1980-talet är logiska att ställa mot bakgrund av opinionsutvecklingen. Sverige är i Ingleharts analys också det land där utvecklingen från materiella till postmateriella värderingar är som mest tydlig. Den slutsatsen kan vara högst rimlig, men det behöver inte samtidigt innebära att värderingsförskjutningen satt entydiga spår i svenska folkets partipolitiska sympatier. Förändringen har sannolikt haft betydelse för väljarnas ställningstaganden och värderingar, och kan sannolikt förklara den ökande väljarrörligheten generellt. Alla politiska partier har därmed fått ägna mer kraft åt kampen om de osäkra, ”postmateriella”, väljarna och denna utveckling har knappast varit särskilt gynnsam för något enskilt parti över längre tid.

Formerandet av 1980-talets allt grönare politiska dagordning i Sverige förstås förmodligen bäst som en komplex opinionsprocess. Enstaka enkla förklaringar framstår som alltför ytliga. Det är inte en samlad folklig miljöopinion som slutligen får partier och medier att vakna. Det inträffar inga omvälvande helomvändningar och politiska reträtter i det svenska partisystemet. Och det är inte så att svenska politiska journalister

plötsligt blir partiska och bestämmer sig för att försöka hjälpa Miljöpartiet att komma in i riksdagen. Men någonting händer faktiskt, och för att försöka förstå vad som händer är det nödvändigt att se flera saker på samma gång: samspelet mellan händelser i omvärlden och i Sverige, den politiska och opinionsmässiga utvecklingen över tid och relationer mellan väljare, partier och medier.

Det är först och främst svårt att se att detta gradvisa dagordningsskifte skulle ha ägt rum med samma kraft utan de dramatiska händelserna i omvärlden. Energikris, kärnkraftshaverier och andra miljöhot ställer nya frågor om vårt sätt att leva och utnyttja jordens resurser. Sverige drabbas direkt av det radioaktiva nedfallet från Tjernobyl 1986 medan algblooming och säldöd längs den svenska kusten får stor uppmärksamhet 1988. Det går inte längre att hävda att miljöproblemen är ett internationellt fenomen. Tvärtom står det klart för alla att dessa problem inte känner några nationsgränser.

Men den politiska kraften i de gröna frågorna kan inte heller förstås utan den inrikespolitiska bakgrunden och kärnkraftsfrågans betydelse. Denna blir en samlande symbolfråga för det ökade miljöintresset, och bidrar på ett avgörande sätt till det politiska maktskiftet 1976. Därefter fortsätter kärnkraften att "förfölja" de svenska politikerna både fram till, och efter, folkomröstningen 1980. En frustrerad miljöopinion är ett skäl till Miljöpartiets bildande och att de gröna perspektiven i svensk politik blir ännu tydligare. Dessa perspektiv är inte helt nya, utan har i varierande grad återfunnits bland de etablerade partierna, framför allt i samband med kärnkraftsdebatten. För det nya partiet innebär det att det är möjligt att kanalisera och attrahera en redan befintlig opinion, och fortsätta den politiska kampen för de gröna frågorna.

Med detta sagt, är det fortfarande tveksamt om Miljöpartiet fått samma framgång utan en rad sammanfallande faktorer i 1988 års valrörelse. Dit hör framför allt det minskade intresset för de ekonomiska frågorna i den politiska debatten och de dra-

matiska miljönyheterna före valet, men också den betydande exponeringen av Miljöpartiet i medierna under valrörelsen och beskrivningen av de gröna som en "underdog" och ett alternativ till de etablerade politiska partier som väljarna i ökande grad förefaller missnöjda med. Det måste vara ytterligt sällsynt att såväl strukturella faktorer som enskilda händelser och medie-logik sammanfaller på ett sätt som blir särskilt gynnsamt för ett visst politiskt parti.

Det går naturligtvis att bryta ut enskilda delar av dessa politiska processer och dra snabba slutsatser. Det är inte fel att påstå att ledande nyhetsmedier "satte dagordningen" i valrörelsen 1988. Deras fokus på miljöfrågorna korrelerar med väljarnas prioritering av de viktigaste valfrågorna. Samtidigt tenderar en sådan analys att överdriva mediernas makt. Även om nya partier och nya politiska frågor har ett givet nyhetsvärde, hade knappast mediebevakningen sett ut på detta sätt om andra politiska problem varit större.

34

Den gröna dagordningen byggs i stället upp i flera steg. Först genom att det gröna perspektivet får en grundläggande legitimitet i och med kärnkraftsfrågans avgjort stora betydelse i svensk politik. Därefter följer en svekdebatt efter Barsebäck II och folkomröstningsresultatet som ger ett utrymme för ett nytt parti att samla en tämligen missnöjd miljöopinion. Sakta men säkert ökar väljarnas intresse för de gröna frågorna utan att det får några avgörande partipolitiska konsekvenser. Men valrörelsen 1988 blir något av ett "window of opportunity" då många bitar faller på "rätt" plats och leder till att det gröna partiet klarar fyraprocentsspärren till riksdagen.

Men den gröna dagordning som formas och växer sig stark vid denna tid kan knappast beskrivas som det enda och avgörande gröna genombrottet i svensk politik. I en mening framstår i stället 1980-talet mer som del av ett successivt skifte då ekologiska frågor en gång för alla etablerar sig i svensk politik och sedan fortsätter att vara tämligen centrala, om än inte helt dominerande. Men efter denna period är det i fortsättningen

svårare för svenska partier att inte relatera till ekologiska dimensioner i politiken. Miljön som politikområde är väl etablerat för framtiden.

Det är knappast någon överdrift att hävda att 1970- och 1980-talens politiska debatter initierar en ny konfliktdimension i det svenska samhället, där industrisamhällets motsättningar mellan arbete och kapital successivt kompletteras med en ekologisk dimension mellan tillväxt och miljö. Vilka frågor som svenska folket anser kommer högst på den politiska dagordningen kommer att variera under de följande decennierna, och påverkas förmodligen av omvärldsförändringar vad avser både ekonomi och miljö. I tider av lågkonjunktur tenderar arbetslösheten att vara den viktigaste frågan, medan högkonjunkturer oftare ser helt andra frågor rangordnas högt, inte minst miljöfrågor. Följaktligen förändras sannolikt förutsättningarna för politiska beslut kring målkonflikterna mellan tillväxt och miljö också av nya händelser och problembeskrivningar i omvärlden. Terrorism, klimathot och finanskris är några sådana exempel på tänkbara externa faktorer.

Den gröna dagordningen förefaller inte heller kopplad till ett enda politiskt parti. I stället innebär förändringen av de politiska konfliktdimensionerna att allt fler partier numera konkurrerar om att positionera sig på det gröna området. Intresset för miljöfrågor eller insikter om dessa frågors betydelse visar sig inte heller vara någon garanti för fortsatta väljarframgångar för Miljöpartiet som snarast stoppat i väljarstöd i vår tid. Klimatfrågans exponering under 2000-talet får inte partiet att nå nya höjder. Och under Miljöpartiets samregerande med Socialdemokraterna 2014–2018 har kontroversiella beslut kring Vattenfalls tyska kolkraftverk och trängselskatter gjort att Centerpartiet numera kommit att uppfattas som ett parti som i nästan lika hög utsträckning värnar miljön (Dagens Nyheter 6/3 2017). I den meningen har det politiska Sverige 2017 likheter med läget 1973.

Samtidigt står det klart att ”gröna” frågor har definitivt kommit för att stanna i svensk politik. Klimathot genererar då och

då stora rubriker. Svenskarna har blivit ett källsorterande och klimatkompenserande folk. Men parallellt med detta fortsätter traditionella politiska frågor kring ekonomi, välfärd, skola, vård och omsorg och lag och ordning att vara i politikens centrum. Därtill kommer att väljarna placerar helt nya frågor högst på den politiska dagordningen, så som skedde med migration, invandring och flyktingfrågor 2015–2016. Den ekologiska dimensionens betydelse måste därför som alltid också ses i relation till andra föränderliga politiska konfliktytor. Miljön tar med jämna mellanrum ett steg framåt i politiken, men däremellan ofta två steg tillbaks.

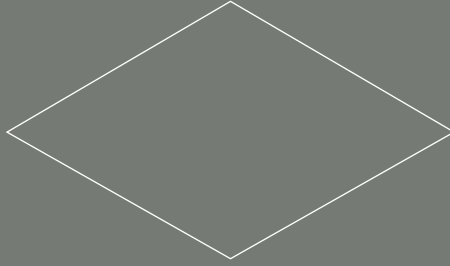
Referenser

- Ahlmark, P.** (2011). *Gör inga dumheter medan jag är död!*
Stockholm: Atlantis.
- Anshelm J.** (1995). *Socialdemokraterna och miljöfrågan: en studie av framstegstankens paradoxer*. Stockholm: Bruno Östlings bokförlag Symposion.
- Asp, K.** (1983). *The Struggle for the Agenda. Party Agenda, Media Agenda, and Voter Agenda in the 1979 Swedish Election Campaign*, *Communication Research*, (10), 333–355.
- Asp K.** (1986). *Mäktiga massmedier: studier i politisk opinionsbildning*. Stockholm: Akademilitteratur.
- Asp, K.** (1988). *Därför har vi fått ett nytt parti i riksdagen*, *Expressen* 20/9.
- Asp, K.** (1990). *Medierna och valrörelsen*, I **Gilljam, M., & Holmberg, S.** (red.) (1990). *Rött Blått Grönt. En bok om 1988 års riksdagsval*. Stockholm: Bonniers, 44–83.
- Bennett W. L.** (1990). *Toward a theory of press-state relations in the United States*. *Journal of Communication*, 40, 103–125.
- Bennett W. L., & Livingston, S.** (2003). *A semi-independent press: Government control and journalistic autonomy in the political construction of news*, *Political Communication*, (20), 359–362.
- Bennulf, M.** (1990). *Det gröna genombrottet*. I **Gilljam, M., & Holmberg, S.** (red.) (1990). *Rött Blått Grönt. En bok om 1988 års riksdagsval*. Stockholm: Bonniers, 142–163.
- Bennulf, M., & Holmberg, S.** (1990). *The Green Breakthrough in Sweden*, *Scandinavian Political Studies*, (13), 165–184.
- Brandt, W., Kreisky, B., & Palme, O.** (1976). *Brev och samtal*. Stockholm: Tiden.
- Canél, M. J.** (2012). *Communicating strategically in the face of terrorism*, *Public Relations Review*, (38), 214–222.
- Carlsson, I.** (1999). *Ur skuggan av Olof Palme*. Stockholm: Hjalmarson & Högborg.

- Chong, D., & Druckman, J. N.** (2012). *Dynamics in Mass Communication Effects Research*, In **Semetko, H. A., & Scammell, M.** (eds.): *The SAGE Handbook of Political Communication*, London: Sage, 307–324.
- Corbett J. B., Young L. E., & Davis B. L.** (2008). *Conflict theory and climate change news: the interplay of media, science, politics, industry and audience*. Paper presented at the annual meeting of the Association for Education in Journalism and Mass Communication, Marriott Downtown, Chicago, 6 August. 2008. [Online]. Available at: http://www.allacademic.com/meta/p271858_index.html.
- Djerf-Pierre, M.** (1996). *Gröna nyheter, Miljöjournalistiken i televisionens nyhetssändningar 1961–1994*. Göteborg: JMG.
- Djerf-Pierre, M., & Weibull, L.** (2001). *Speglar, granska, tolka., Aktualitetsjournalistik i svensk radio och tv under 1900-talet*. Stockholm: Prisma.
- Elmbrant, B.** (1989). *Palme*. Stockholm: Författarförlaget Fischer & Rye.
- Elmbrant B.** (1991). *Fälldin*. Stockholm: Fischer.
- Ganson W.** (1999). *Beyond the science-versus-advocacy distinction*. *Contemporary Sociology*, (28): 23–26.
- Gans, H. J.** (2004). *Deciding What's News. A Study of CBS Evening News, NBC Nightly News, Newsweek, and Time*. Evanston: Northwestern University Press.
- Gergils, H., & Widén, L.** (1986). *Överraskningarnas val. En studie i valrörelsen 1985*. Stockholm: Timbro.
- Gilljam, M., & Holmberg, S.** (red.) (1990). *Rött Blått Grönt. En bok om 1988 års riksdagsval*. Stockholm: Bonniers.
- Gilljam, M., & Holmberg, S.** (1993). *Väljarna inför 90-talet*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Hadenius, S.** (red.) (1991). *Journalistik och politik*. Stockholm: JMK:s skriftserie.
- Hadenius, S.** (1996). *Svensk politik under 1900-talet. Konflikt och samförstånd*, Stockholm: Tiden.
- Hansen, A.** (ed.) (1993). *The Mass Media and Environmental Issues*, Leicester: Leicester University Press.

- Holmberg S., Westerståhl J., & Branzén K.** (1977). *Väljarna och kärnkraften*. Stockholm: Liber Förlag.
- Inglehart, R.** (1977). *The Silent Revolution. Changing Values and Political Styles Among Western Publics*, Princeton: Princeton University Press.
- Jones B. D., Wolfe M.** (2010). *Public policy and the mass media: an information processing approach*. In: **Koch-Baumgarten S., Voltmer, K.** (eds). *Public policy and mass media: the interplay of mass communication and political decision making*. London: Routledge, 17–43.
- Koch-Baumgarten, S., & Voltmer, K.** (ed.) (2010). *Public Policy and Mass Media. The interplay of mass communication and political decision making*. London: Routledge.
- Lewin L.** (1984). *Ideologi och strategi: svensk politik under 100 år*. Stockholm: Norstedts.
- McCombs, M. E.** (2004). *Setting the agenda*. London: Polity Press.
- McCombs M. E.** (2006). *Makten över dagordningen: om medierna, politiken och opinionsbildningen*. Stockholm: SNS förlag.
- McCombs M. E., & Shaw, D. L.** (1972). *The agenda setting function of mass media*. *Public Opinion Quarterly*, (36), 176–185.
- Nord, L.** (2012). *Kungamakare eller bråkmakare? I Björkman, J., & Fjaestad, B.* (red.): *Tungan på vågen. Vågmästare och balanspartier*. RJ:s Årsbok 2012/2013, Stockholm: Makadam Förlag, 59–82.
- Nord, L., & Stúr, E.** (2009). *Tyckandets tid. Journalistik, kommentar, valrörelse*. Stockholm: Institutet för mediestudier.
- Nord, L., & Strömbäck, J.** (red.) (2012). *Medierna och demokratin*. Lund: Studentlitteratur.
- Oscarsson, H. & Holmberg, S.** (2016). *Svenska väljare*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Rogers E. M., & Dearing J. W.** (1988). *Agenda-setting research: Where has it been, where is it going?* In: **Anderson J. A.** (ed). *Communication Yearbook 11*, 555–594.
- Socialdemokraternas partikongress 1985–87, Kongressprotokoll.**

- Strömbäck, J., Nord, L.** (2006). *Do Politicians Lead the Tango? A Study of the Relationship between Swedish Journalists and their Political Sources in the Context of Election Campaigns*, *European Journal of Communication*, (21), 147–164.
- Takeshita T.** (1997). *Exploring the media's roles in defining reality: from issue-agenda setting to attribute agendasetting*. In: **McCombs M. E., Shaw D. L., & Weaver, D.** (eds). *Communication and democracy: exploring the intellectual frontiers in agenda-setting theory*. Mahwah, N.J.: Erlbaum.
- Trumbo C. W.** (1995). *Longitudinal modeling of public issues with the agenda-setting process: The case of global warming*. Columbia, S.C.: Association for Education in Journalism and Mass Communication. (Journalism and Mass Communication Monographs 152).
- Weaver D., McCombs M., & Shaw D. L.** (2004). *Agenda-setting research: issues, attributes, and influences*. In: **Kaid L. L.** (ed). *Handbook of political communication research*. Mahwah, N.J.: Erlbaum.
- Westerståhl, J., & Johansson, F.** (1985). *Bilden av Sverige. Studier av nyheter och nyhetsideologier i tv, radio och dagspress*, Stockholm: SNS Förlag.
- Östberg, K.** (2009). *När vinden vände. Olof Palme 1969–1986*. Stockholm: Leopard förlag.
- Östberg, K.** (2017). *Den solidariska välfärdsstaten och förändringarna i den politiska dagordningen*, Stockholm: Tiden Rapport.

Tankesmedjan Tiden vill stimulera
progressiv debatt kring de avgörande frågor
samhället står inför. Globaliseringen, klimatet, arbetslös-
heten och den ökande ojämlikheten i resurser och möjligheter.

Tankesmedjan Tiden vill visa att det är möjligt att göra progressiv politik i en tid som
är både globaliserad och lokal. Vi vill visa att en sådan politik varken behöver vara dogmatisk,
låst vid sin historia eller ett resultat av kortsiktiga kampanjstrategier och triangulering.

Vi ger bland annat ut debattskrifter, tar fram rapporter
och ordnar seminarier.

Tankesmedjan Tiden innefattar även tidskriften
Tiden Magasin.

TANKESMEDJAN TIDEN
BOX 522, 101 30 STOCKHOLM

tankesmedjantiden.se